

KLESTENITZ TIBOR

„Ekkora botrányt kánikulai hőség még nem termelt”

*Egy kiszivárogtatási ügy 1900-ban**

1900 nyarán az egyik legfontosabb közéleti eseménynek a magyar kereszténység 900 éves jubileuma ígérkezett, amelyet a katolikus egyház nagy pompával készült megünnepelni. A *Magyarság* című lap – alig két héttel az első szám megjelenése után – közölte azt a bizalmas belügyminisztériumi utasítást, amely megtiltotta a közigazgatás tisztviselőinek a részvételt az ünnepségeken. A kormány cáfolta a hírt, a hivatalos álláspont azonban hamarosan védhetetlenné vált. Az esetből fordulatot botrány kerekedett, amelyet a katolikus lapok és a függetlenségi ellenzék sajtója egyaránt kihasználta a kormány támadására.

A politikai botrányok általában négy részre tagolódnak: a „vizsgálati szakasz”-ban felmerül a normaszegés gyanúja, megindulnak a feltárására irányuló erőfeszítések, és esetleg már híresztelések is megjelennek. Ezt követi a közzététel, ami akkor fajul botrányná, ha az eset képes választ kiváltani a közvéleményben, elítélő véleményeket, „megszégyenítő diskurzust” generálni. A harmadik szakasz a „tetőpont” (ezt általában új leleplezések vezetnek be, tovább növelve a főszereplőkre nehezedő nyomást), amely adott esetben látványos következményekkel járhat; de az is elképzelhető, hogy az eset csendben kifulladás. Végül az értékelés, a tanulságok levonása történik meg.¹

A tanulmányban röviden felvázolom az eset megértéséhez szükséges körülményeket és bemutatom, hogy az ügy szereplői milyen törekvéseket követtek az adott időszakban. Ezután a botrány szakaszainak eseményeit veszem számba, amelyek közül sajtótörténeti vonatkozásai miatt különösen az utolsó fontos. Célom annak bemutatása, hogy a korszak sajtója és politikai elitje hogyan kezelt egy kiszivárogtatási botrányt, milyen magatartásmintákat alkalmazott a konfliktushelyzetekben.

Az események háttere

A Werbőczy Könyvnyomda Rt. által 1900. július 3-ától kiadott *Magyarság* az egyre népszerűbbé váló bulvárlapok csoportjába tartozott. Ezt a jellegzetes nagy-

* A tanulmány az MTA BTK Médiatudományi Kutatócsoport kutatási programjának keretében készült.

¹ THOMPSON, John B. *Political Scandal, Power and Visibility in the Media Age*, Cambridge, 2000, 20, 73–76.

városi terméket a gyors információközlés igénye hívta életre. A bulvárlapok egyik fő jellegzetessége az volt, hogy nem fizettek elő rájuk, az olvasók naponta mérlegelték, melyik lapot vásárolják meg – a döntés legfőbb szempontját pedig a lapszámok érdekessége, a „szenzáció” határozta meg.²

A kiadó reklámanyaga szerint „A *Magyarság* politikája: nyílt és mindenféle befolyástól ment, pártokhoz kötve nincsen; eszménye: az igazi liberalizmus, amely a felebaráti szereteten alapszik.”³

Eszerint azt gondolhatjuk, hogy a szerkesztőség nem köteleződött el nyíltan valamilyen politikai irányzat mellett, vagyis munkatársai a korábbi időszakot domináló, a közönség politikai nevelését célul kitűző „pártstajó” helyett a tájékoztatást előtérbe állító „üzletstajó” gyakorlatát kívánták követni.

Ez azonban nem jelentette azt, hogy a lap vezetőinek ne lettek volna világos politikai preferenciáik. A főszerkesztői posztot Bartók Lajos töltötte be, aki korábban a függetlenségi párt országgyűlési képviselőjeként tevékenykedett, és aki a függetlenségiakat támogató élclapot, a *Bolond Istókot* is irányította. A *Magyarság* programcikke egyértelműen utalt rá, hogy a szerkesztőséget az „1848-as törvények szelleme” vezeti.⁴ A program másik fontos eleme volt – összhangban a korszakban uralkodó liberális nacionalista felfogással – a nemzeti gondolat melletti látványos elköteleződés.⁵

A felelős szerkesztő Fényes László volt, aki később a kormányzati korrupció ellenfeleként tett szert hírnévre. Ő sokak számára az „úri Magyarország” köznevesi tradícióinak elutasítását jelképezte, amit szimbolikusan azzal is kifejezett, hogy igyekezett eltitkolni nemesi származását.⁶ Az elhatárolódásra 1900-ban azonban még biztosan nem került sor – hiszen neve a lap címlapján „Ércsokolyai Fényes László”-ként szerepelt.

A *Magyarság* elviekben hangoztatott függetlenségét a gyakorlatban számos tényező korlátozta. Munkatársainak elkötelezettsége mellett a kiadó anyagi érdekei is fontos szerepet játszhattak az eseményekben, a Werbőczy Rt. ugyanis kifejezetten érdekelt volt a katolikus egyházi körök jóindulatának megnyerésében. Júliusban Teleki Géza gróf arról tudósította az esztergomi érsek hivatalát, hogy a részvénytársaság vállalkozást indított a jól jövedelmező, de külföldi cégek uralta szentképipar hazai kézbe vételére. A gróf azt kérte, hogy a prímás körlevélben biztassa papjait a vállalkozás támogatására.⁷ A *Magyarság* kampányt kezdett a vállal-

² BUZINKAY Géza, *Magyar hírlaptörténet 1848–1918*, Budapest, Corvina Kiadó, 2008, 106.

³ *Bolond Istók*, 1900. augusztus 5., 10.

⁴ *Magyarság*, 1900. július 3., 2.

⁵ Így például nehezményezték az Andrássy út idegen hangzású cégtábláit, a gyakran felhangzó német beszédet, vagy azt, hogy a párizsi olimpián egy magyar győztes tiszteletére a Gotterhalte szólalt meg. *Magyarság*, 1900. augusztus 24., 5.; *Magyarság*, 1900. július 19., 1.

⁶ FALUDY György, *Jegyzetek a kor margójára. Fényes László*. <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000851&secId=0000079455&mainContent=true&mode=html>

⁷ Esztergomi Prímási Levéltár (a továbbiakban EPL) Cat. 44/3252-1900. Teleki Géza Boltizár József püspöknek, 1900. július.

kozás érdekében, „hazafias kötelességnek” nyilvánítva a magyar művészek által tervezett, magyar szenteket ábrázoló, magyar feliratú képek terjesztését.⁸

1900 nyarán a belpolitika a „Széll-csend” állapotát élte. 1899 februárjában megbukott az erőszakos és szűklátókörű politikájáról elhíresült Bánffy Dezső miniszterelnök. Utóda, Széll Kálmán a „jog, törvény, igazság” jelszavakkal, a kompromisszumkeresés jegyében kezdte meg működését, amit a közvélemény rokonszenvvel fogadott.⁹ Helyzetét megkönnyítette, hogy a Szabadelvű Párt fúzióra lépett a legjelentősebb ellenzéki erővel, a Nemzeti Párttal. A parlamentben így immár 320 kormánypárti képviselő állt szemben 93 ellenzékiével. Széll pártjának két csoportja között ugyanakkor állandósultak a súrlódások. Bánffy emberei ugyanis rossz néven vették, hogy a kormányfő csak a volt ellenzékiekben bízott meg igazán.¹⁰ 1900 júniusában például a szabadelvű Tisza István és az egykori Nemzeti Párt vezére, Apponyi Albert nyilvános beszédekben polemizált egymással az elsőbbség kérdéséről.¹¹ A feszültségeknek felekezeti felhangjai is voltak: Széll katolikus volt, ezért a kormánypárton belül egyes ellenfelei azzal kívántak tőkét kovácsolni vele szemben, hogy azt sugallták, a miniszterelnök türelmesen viszonyul a Katolikus Néppárt ultramontánnak tartott politikai követeléseéhez.¹²

Ezt a felfogást különösen erőteljesen képviselte a *Magyar Szó* című, a protestáns érdekeket védő napilap, amely – az egyébként református – Bánffy Dezsőt támogatta. A szerkesztőség Széllt a liberális értékek elárulásával vádolta,¹³ arról cikkezett, hogy a miniszterelnök „lepaktált” a „klerikális reakció”-val, amikor állítólag felajánlotta a Néppártnak, hogy lehetővé teszi számára hatvan parlamenti mandátum megszerzését.¹⁴

Talán a *Magyar Szó* támadásainak is szerepe lehetett abban, hogy Széll 1900 áprilisában a parlamentben elítélte a Néppárt antiliberális politikáját, mert az egyházpolitikai törvények revíziójára és a nemzet vallási alapú megosztására törekszik.¹⁵ Ez a Néppárt támogatói számára komoly csalódást jelentett. Úgy vélték, a kormányfő rájött: ha hatalmon akar maradni, meg kell támadnia a katolikusokat, el kell oszlatnia a Néppárttal kötött alkura vonatkozó félelmeket. Egy egyházi lap szerint Széll gúnyos beszéde tapsot aratott ellenségeinél, viszont elidegenítette barátait, eljátszotta a katolikusok bizalmát, „gyávaaságáért” pedig lakolni fog.¹⁶

⁸ *Magyarország*, 1900. július 28., 5–6.

⁹ HORÁNSZKY Lajos, *Tisza István és kora* I, sajtó alá rendezte Horánszky Nándor, h. n., 1994, 374.

¹⁰ SZALAI Miklós, *Ifjabb Andrássy Gyula élete és pályája*, Budapest, 2003, 35.

¹¹ GRATZ Gusztáv, *A dualizmus kora 1867–1918*, I, Budapest, 1934, 369–401.

¹² Az 1895-ben megalakított Katolikus Néppárt az egyházpolitikai törvények revíziójára törekedett, amelyek bevezették a kötelező polgári házasságot, az állami anyakönyvezést és kimondták a teljes vallásszabadságot.

¹³ *Magyar Szó*, 1900. március 25., 1.

¹⁴ *Magyar Szó*, 1900. március 27., 5.

¹⁵ *Képviselőházi Napló*, XXVIII. kötet, 278. (1900. április 2.)

¹⁶ *Esztergom*, 1900. április 8., 2–3.

A miniszterelnök és a katolikusok viszonya tehát nem volt mentes a feszültségektől, amit a magyar kereszténység jubileuma még tovább bonyolított. Az évforduló a katolikusok számára jó alkalomnak tűnt hazaszeretetük kidomborítására, annál is inkább, mert az állam nem kívánta megünnepelni azt.¹⁷ A püspöki kar viszont fényes ünnepségeket tervezett, amelyre a királyt is meg kívánta hívni.¹⁸

A helyzetet azonban politikailag kényessé tette, hogy a hierarchia mellett az ellenzéki Katolikus Néppárt ugyancsak igyekezett felhasználni az évfordulót. Zichy János pártelnök – igaz, nem politikusi minőségében, hanem a Katolikus Körök és Olvasóegyesületek Országos Szövetségének elnökeként – arról értesítette Vaszary Kolos hercegprímást, hogy a szövetség nagygyűlést tart Budapesten, mert „Magyarországot továbbra is katolikus országnak akarjuk megtartani, s mindazon nagy kérdéseket, melyek manapság a társadalmat, a nemzetet érdeklik, katolikus szellemben akarjuk megoldani”.¹⁹

A német mintákat követő katolikus nagygyűlés még újdonságnak számított Magyarországon, hiszen hasonló eseményre korábban csak két alkalommal került sor. A nagygyűlés a közéleti kérdések katolikus szellemű megvitatására és cselekvési program kidolgozására hivatott fórumnak számított.²⁰ Az esemény azonban – elsősorban a Néppárt szerepvállalása miatt – átpolitizálta az ünnepségsorozatot, amely így még alkalmasabb lett a közvélemény megosztására.

A híresztelésektől a bizonyossáig

Július 3-án a Pozsonyban megjelenő *Pressburger Tagblatt* címlapján számolt be egy értesülésről. Eszerint a törvényhatóságok bizalmas utasítást kaptak arról, hogy a közhivatalnokok nem vehetnek részt a jubileumi egyházi ünnepélyeken, valamint arról, hogy a középületekre nem szabad kitűzni a nemzeti zászlót. A cikk szerint ez komoly ellenszenvet fog szülni a hívek körében, így a tervezett katolikus nagygyűlés „nem nagyon nyugodtan” fog zajlani.²¹ A vidéki lap értesülése ekkor – noha az *Alkotmány*, a Néppárt Budapesten megjelenő napilapja azonnal átvette a cikket²² – nem vert nagyobb hullámokat,²³ viszont jól beleillett azoknak a tudósításoknak a sorába, amelyek szerint az állam a jubileum eljelentéktelenítésére törekszik. Az *Alkotmány* július 6-i híre szerint a kormány megtagadja, hogy augusztus 20-án – hasonlóan a millenniumi ünnepségekhez – közszemlére tegyék

¹⁷ *Religio*, 1900. március 7., 173.

¹⁸ EPL Püspöki értekezletek jegyzőkönyvei és nyomtatványai, 1899. szeptember 15.

¹⁹ EPL Cat. 60/2476-1900. Ifjabb Zichy János a prímásnak, 1900. június 12. Válasz június 18.

²⁰ *Religio*, 1900. június 13., 398.

²¹ *Pressburger Tagblatt*, 1900. július 3., 1.

²² *Alkotmány*, 1900. július 4., 2.

²³ A cikket a kormány csupán július 17-én, a botrány csúcspontján kívánta tanulmányozni. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) K 148 1901-VII-923. Széll Ignác Pozsony polgármesterének 1900. július 17.

a koronát.²⁴ Másnap már arról számoltak be, hogy a Politikai Értesítő hivatalosan is megerősítette ezt a hírt.²⁵

Az éppen csak elindult *Magyarság* kiemelten foglalkozott a témával. Július 6-i cikke tényként kezelte a *Pressburger Tagblatt* által hivatkozott rendelet létét, amelyet súlyosan elítélt, azzal érvelve, hogy a kereszténység felvételének évfordulója nem felekezeti, hanem nemzeti ünnep. A cikk szerzője veszélyesnek tartotta, hogy a Néppárt tőkét kovácsolhat az évfordulóból, és úgy vélte, hogy a kormány egyenesen elősegíti ezt: „a kereszténység alapítási emléknapja *nem néppárti* ünnep, hanem éppen ezzel a mellőzéssel teszik azzá”, mivel a rendelet „a felekezeti karjaiba” kergeti a katolikusokat. A cikkíró azt hangoztatta, hogy a félreértések eloszlátására a rendelet teljes szövegét nyilvánosságra kellene hozni.²⁶

Július 11-én aztán a *Magyarság* címlapján közölte azt a szöveget, amelyet a fejléc szerint a belügyminisztérium 1900. június 2-án bocsájtott ki. Az aláíró Széll Ignác államtitkár, a miniszterelnök öccse volt. A „legszigorúbb titoktartás”-t előíró rendelet meghagyta a törvényhatóságok első tisztviselőinek, hogy ne vegyenek részt az ünnepségeken, mert azok tisztán egyházi jellegűek, illetve, mert az ünnepségnek politikai mozzanatai is lesznek (ez nyilvánvalóan a nagygyűlésre utalt). A rendelet megtiltotta a nemzeti zászló kitűzését a középületekre, valamint azt, hogy a közhivatalok testületileg képviseltessék magukat. Ugyanakkor kimondta, hogy azok a hivatalnokok, akik magánemberként részt kívánnak venni az ünnepségeken, szabadságot kaphatnak, de csak olyan létszámban, hogy az ne akadályozza a hivatalok működését.²⁷

A *Magyarság* kommentárja a rendeletet súlyos hibának minősítette, hiszen az állam lényegében az egész társadalommal szembehelyezkedett az ünnep „egyháziasítása” révén. A cikkíró szerint a rendelet lényegében azt jelenti, hogy az állam saját születéséről nem akar tudomást venni.²⁸

Másnap megjelent a kormányzati cáfolat, amely szerint a belügyminisztérium nem adott ki ilyen rendeletet, és a közölt szöveg elejétől a végéig tiszta kitaláció.²⁹ Ez azonban nem bizonyult elegendőnek a kiszivárogtatás hatásának tompításához.

A *Magyarság* szerkesztősége nyílt konfrontációval válaszolt, azt sugallva, hogy a hivatalos cáfolat hiteltelen, sőt, azt állította, egy újságíró látta a rendelet eredetijét, betű szerinti másolat jelent meg, és a munkatársak még a rendelet szétküldéséről is meggyőződtek.³⁰ A szerkesztőség – bulvárlap esetében szokatlanul tűnő módon – elvi indoklással is megpróbálta alátámasztani eljárását. Eszerint

²⁴ *Alkotmány*, 1900. július 6., 1–2.

²⁵ *Alkotmány*, 1900. július 7.

²⁶ *Magyarság*, 1900. július 6., 1. (Kiemelés az eredetiben.)

²⁷ *Magyarság*, 1900. július 11., 1.

²⁸ Uo.

²⁹ *Pester Lloyd*, 1900. július 12., 3.

³⁰ *Magyarság*, 1900. július 12., 1–2.

a kiszivárogtatás célja nem szenzációkergetés vagy botrányvadászat volt, hanem a kérdés tisztázása, valamint annak megakadályozása, hogy a kormány az „államalkotási emlékünnepet felekezeti ünneppé” változtassa. Úgy vélték, a rendelet hiteles cáfolatát csak az jelenthetné, ha a király és a kormány is részt venne az ünnepségen.³¹

Az *Alkotmány*, a Néppárt lapja szintén címdoldalára emelte a kérdést. Teljes egészében átvette a *Magyarság* érvelését,³² majd azt követelte, hogy az országgyűlés iktassa törvénybe a jubileum jelentőségét, és rendelje el a korona közszemlére vételét.³³ A néppárti Páder Rezső plébános pedig az esetre hivatkozva azt kérte a katolikusoktól, hogy „adják meg nyíltan és bátran” a néppártnak az ellenzékiiségével kiérdemelt támogatást.³⁴

Az esetet a Függetlenségi Párt orgánuma, az *Egyetértés* is felhasználta arra, hogy üssön egyet a kormányon, amelyet azzal vádolt, hogy bűnös hanyagsággal elmulasztotta a jubileum előkészítését. Azt viszont még bántóbbnak minősítette, hogy a „legális” megemlékezés a püspöki kar „félszeg ünneplésrendezése” miatt fog elmaradni. A lap szerint a kormány jól teszi, ha nem vesz részt a „Néppártot szolgáló” esztergomi ünnepen, mert ennek célja a politikai alapú megosztás. Viszont a kormánynak egy nagy, egyetemes nemzeti ünneppel elejét kellett volna vennie a kisiklásnak.³⁵

A rendelet szövegének nyilvánosságra hozásával a július elején felbukkant, határozatlan – és ezért kevés feltűnést kiváltó – vádak konkrét alakot öltöttek, ami érzékelhető közéleti hatást gyakorolt: kitört a botrány. A kormány számára a kiszivárogtatás kellemetlen következményekkel járhatott, ezért – bagatellizálás helyett – azonnal ellenlépéseket tett. A stratégiát kezdetben az a feltevés határozta meg, hogy ha az érintettek tagadnak és megakadályozzák új információk napvilágra kerülését, akkor a figyelem idővel elfordul az ügyről.³⁶ A hatalom egyrészt megpróbálta megelőzni a katolikusok felháborodását és a Néppárt radikalizálódását. A kormánytámogató orgánumok már két nappal később bejelentették, hogy az egyház meghívást küld a közélet jeles szereplőinek, és a kormány részt fog venni az esztergomi ünnepségen.³⁷ Emellett Széll Ignác levelet írt a lap szerkesztőségének, amelyben „hivatali kötelességgént” kijelentette, a szöveg hamis. Ehhez, kényelmes visszavonulási lehetőséget kínálva hozzátette, a hamisítvány olyan jól sikerült, hogy azzal a szerkesztőséget is megtévesztették.³⁸

Az újságírók azonban meghátrálás helyett tovább növelték a tétet: Bartók Lajos kiállt az értesülés hitelessége mellett. A főszerkesztő nem közölt részleteket

³¹ *Magyarság*, 1900. július 13., 1–2. (Kiemelés az eredetiben.)

³² *Alkotmány*, 1900. július 12., 1–2.

³³ *Alkotmány*, 1900. július 14., 3.

³⁴ PÁDER Rezső, *Katholikus gyűléseink politikája* = *Alkotmány*, 1900. július 15.

³⁵ *Egyetértés*, 1900. július 13., 1.

³⁶ THOMPSON, John B. 2000, i. m. (1. jegyzet) 75.

³⁷ *Pester Lloyd*, 1900. július 13., 2.; *Magyar Nemzet*, 1900. július 14., 2.

³⁸ MNL OL K 148 1901-VII-923. Széll Ignác Bartók Lajosnak 1900. július 12.

az értesülés megszerzésének körülményeiről, de kijelentette, a lap készséggel áll bármilyen vizsgálat elé.³⁹

Miután elmaradt a helyesbítés, újabb hivatalos cáfolatot tettek közzé. Eszerint „a szóban forgó közlemény, első betűjétől az utolsóig, nem tekinthető egyébnek, mint légből kapott, üres koholmánynak”.⁴⁰

Ennek alátámasztására a kormányt támogató lapok ellentámadásba kezdtek. A *Magyar Nemzet* cikke szerint például az, hogy a *Magyarság* nem adta ki a szerzőt, bizonyította, hogy a rendelet valójában a lap szerkesztőségében írták.⁴¹ A lap szerzője szerint Széll Ignác levele után az lett volna elvárható, hogy a *Magyarság* vagy visszakozik, vagy bizonyítja állításait. Ehelyett szerinte Bartók csupán kétségeit hangoztatta a cáfolattal szemben, pedig „a legegyszerűbb lett volna teljes nyíltsággal elmondani, hol és kinél látta valaki az eredeti példányt”.⁴²

A téma napirenden tartásához a függetlenségi *Egyetértés* is hozzájárult, amely állítólag sok, egymástól független forrásból értesült arról, hogy a rendelet tényleg megírta a megyei hivatalokat. A lap úgy vélte, a belügyminisztérium megijedt a „klerikális ricsaj”-tól, ezért igyekszik kibújni a felelősség alól.⁴³ Erre válaszként a kormány ismét cáfolatot adott ki, amely szerint a rendelet „összes képtelenségeivel együtt teljességgel apokrif és soha sem létezett, úgyhogy annak eredetijét senki sem láthatta. [Ilyen szöveget] sem a belügyminiszter, sem a belügyminisztériumi államtitkár nem látott, sem alá nem írt, úgy, hogy az egész dolog nyilván magán hordja a misztifikáció jellegét”.⁴⁴

Ekkor kapcsolódott be a támadásba a Bánffy Dezsőt támogató *Magyar Szó* is, amely gúnyos hangú cikkben hívta fel a figyelmet arra, hogy a cáfolat – a félhivatalos nyelv furfangjait felhasználva – csupán azt állítja, hogy a rendelet eredetijét senki sem látta. Ez viszont teljesen természetes, hiszen ennek a belügyminisztériumban a helye. Másolatait azonban továbbították a megyéknek, így legalább kétezren szerezhettek tudomást létéről. A *Magyar Szó* szerint a rendeletet még a szolgabírák is megkapták, amiről bizonyítékokkal rendelkezik. Ha ez így van, és a rendelet, ahogyan a kormány állítja, „apokrif”, akkor Magyarország vajon ki van téve annak a veszélynek, hogy hamisított rendeletekkel kormányozzák – tették fel a kérdést.⁴⁵

³⁹ *Magyarság*, 1900. július 14., 1.

⁴⁰ *Magyar Nemzet*, 1900. július 13., 2.

⁴¹ *Magyar Nemzet*, 1900. július 15. 2.

⁴² *Magyar Nemzet*, 1900. július 16., 2.

⁴³ *Egyetértés*, 1900. július 15., 1.

⁴⁴ *Magyar Nemzet*, 1900. július 16., 2.

⁴⁵ *Magyar Szó*, 1900. július 17., 2.

Újabb kiszivárogtatások – és a beismerés

A következő két nap új fordulatot hozott. A kormány sarokba szorítására törekvő lapok új információkat tudtak nyilvánosságra hozni, amelyek elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy megakadályozzák az eset kifulladását, és megingassák a rendeletet „misztifikációnak” minősítő hivatalos álláspontot.

Az egyik fontos közlés az *Egyetértés*-ben jelent meg. Eszerint a hercegprímás elérte, hogy a király képviselőjében Frigyes főherceg megjelenjen az ünnepségen.⁴⁶ Erről a lap szerint Széll Kálmán csak a rendelet kiadása után szerzett tudomást. A dinasztia egy tagjának részvételével megtartott rendezvénytől való elhatárolódás kellemetlen balfogásnak bizonyult a kormány számára, Széll ezért volt kénytelen letagadni intézkedését.⁴⁷

Az *Egyetértés* másnap továbbgondolta saját bejelentésének következményeit. Eszerint a primás a miniszterelnök tudta nélkül tárgyalhatott az udvarral, a főherceg pedig hajlandó részt venni egy „erősen kiszínezett néppárti demonstráción”. Mindez az újságíró szerint azt jelezte, hogy a miniszterelnök elvesztette Ferenc József bizalmát.⁴⁸ Az *Alkotmány* csatlakozott ehhez a felfogáshoz, szerinte Széll az udvar döntése miatt volt kénytelen visszakozni, eltűrve, hogy ellenfelének, Bánffy Dezsőnek a sajtója ultramontánnak bélyegezze.⁴⁹

Az ügy pontos körülményei megfelelő források hiányában nem deríthetők fel pontosan, azonban az ismert elemek alapján lehetséges, hogy az *Egyetértés* interpretációja közel állt a valósághoz. A Primási Levéltár anyagából kiderül, hogy Vaszary Kolos július 6-án meghívta Ferenc Józsefet az ünnepségekre.⁵⁰ A primás ugyanaznap Széll Kálmánnak is levelet írt, amelyben az egész kormányt meghívta – ez azonban csak a botrány kirobbanása után érkezett meg a címzetthez.⁵¹ A primás július 16-án már arról értesítette a kormányfőt, hogy 13-án a király tudatta vele: személyes képviselőjeként Frigyes főherceg részt fog venni az esztergomi ünnepségen. Ezt a levelet július 18-án iktatták a Sándor-palotában.⁵²

A miniszterelnöknek rá kellett jönnie, hogy antiklerikális rendelkezését nehezen tudja megvédeni a nyilvánosság előtt. Baranya⁵³ és Esztergom⁵⁴ vármegye vezetői egyaránt arra figyelmeztettek, hogy az a június 19-én kiadott bizalmas

⁴⁶ Az *Egyetértés* szenzációként táltalt bejelentése nem eredeti értesülésen alapult, az *Esztergom* című lap ugyanis már július 15-én beszámolt a királyi vizitról. Igaz, ez a lap ekkor még úgy tudta, hogy Ferenc József személyesen utazik Esztergomba. *Esztergom*, 1900. július 15., 4.

⁴⁷ *Egyetértés*, 1900. július 17., 1.

⁴⁸ *Egyetértés*, 1900. július 18., 1.

⁴⁹ *Alkotmány*, 1900. július 18., 2.

⁵⁰ EPL Iktatókönyv 1900. A nyilvántartásban a két levél a 2761-es és 2762-es számon szerepel, azonban nem kereshetők vissza, mert a levéltárba helyezéskor elmulasztották rögzíteni, melyik kategóriába sorolták őket.

⁵¹ MNL OL K 26 1900-XXXI-2615. Vaszary Széllnek 1900. július 6; érkezett: 1900. július 14.

⁵² MNL OL K 26 1900-XXXI-2615. Vaszary Széllnek 1900. július 16; érkezett: 1900. július 18.

⁵³ MNL OL K 148 1901-VII-923. Baranya vármegye főispánja Széllnek 1900. június 29.

⁵⁴ MNL OL K 148 1901-VII-923. Esztergom vármegye főispánja Széllnek 1900. június 23.

rendelet, amely megtiltotta a középületek feldíszítését, betarthatatlan. Érvelésük szerint a kereszténység jubileumát a helyi közösség nem csak felekezeti, hanem nemzeti ünnepnek is tekinti. A baranyai főispán ezért az ünnepségre (amelyet Pécsen június 29-én tartottak) elrendelte a középületek fellobogózását, mert úgy vélte, hogy a korábbi gyakorlatnak „épp ez alkalommal való” megszüntetése „általános visszatetszést szült volna”.⁵⁵ Ezek alapján világossá válhatott a miniszterelnökségen, hogy az adott ügyben a kármentésre kell berendezkedni.

Július 18-án a *Magyarság* két újabb rendelet szövegét hozta nyilvánosságra, egy Budapesten és egy Pozsonyban kelt rendelkezést, amelyek a középületek feldíszítésének tilalmát tartalmazták. Az újabb leleplezés valódi jelentőségét az adta, hogy az egyik informátor önként vállalta a nyilvánosságot. A budapesti rendelet szövegét egy jegyző adta át Ribány Imre plébánosnak, aki személyesen állt jót hitelességéért.⁵⁶

Az új információk ismét feladatot adtak a kormánytámogató sajtónak. Július 19-én bejelentették, hogy a király meghívása a miniszterelnök tudtával történt, és hogy a kormánynak nincs oka távol maradni a rendezvénytől. Arról is beszámoltak, hogy a miniszterelnökség vizsgálatot indított az ügyben, és ha indokolt, az ügyességhez fordul. A kommentár szerint: „Ennél nagyobb bizonyosság arra nézve, hogy ez a rendelet soha nem adatott ki, nem képzelhető.”⁵⁷

Az ügy lezárásának szándéka a kormány részéről ekkor már rendkívül erős volt. Széll Kálmán eldöntötte, hogy a kormány képviselteti magát a jubileumon, és erre a vallás- és közoktatásügyi minisztert kívánta felkérni.⁵⁸ A kabinet a sajtópolitika terén komoly lépéskényszerbe került, amire igen szokatlan megoldással reagált. A *Magyar Nemzet* elismerte, hogy a *Magyarság* által legutóbb közölt rendeletek hitelesek, ugyanakkor tartalmukat „magától értetődőnek” nyilvánította. Ahhoz viszont ragaszkodott, hogy az első, július 11-én kiszivárogtatott szöveg „apokrif”. A kormányzat szócsöve ezért közölte a Széll Kálmán aláírásával ellátott, június 19-én kelt bizalmas rendeletet, amely a középületek fellobogózásának tilalmát tartalmazta. (Ennek eredeti fogalmazványa jelenleg is hozzáférhető.)⁵⁹ A kommentár szerint ez a szöveg bizonyítja, hogy a *Magyarság* által eredetileg közölt dokumentum valójában nem létezett, és „aki ezek után is azonosnak tartja a két rendeletet, azon nem lehet segíteni”.⁶⁰

⁵⁵ MNL OL K 148 1901-VII-923. Baranya vármegye főispánja Széllnek 1900. június 29.

⁵⁶ *Magyarság*, 1900. július 18., 1.

⁵⁷ *Magyar Nemzet*, 1900. július 20., 2.

⁵⁸ MNL OL K 26 1900-XXXI-2615. Széll Kálmán levéltervezete Wlassics Gyulának. 1900. július. A fogalmazványon nincs pontos dátum, de legkorábban július 18-án íródhatott, mert hivatkozik Vasszarynak Széllhez július 16-án írt és 18-án beérkezett levelére. A fogalmazványt végül nem küldték el, ehelyett Széll július 28-án valamennyi miniszterét megkereste, érdeklődve, hogy részt kíván-e venni az esztergomi ünnepen.

⁵⁹ MNL OL K 148 1901-VII-923. 2524. sz. BM rendelet (1900. június 19.)

⁶⁰ *Magyar Nemzet*, 1900. július 20., 2.

Az *Egyetértés* értelmezése szerint viszont a kormány csak az eredeti rendelet megcsonkított szövegét hozta nyilvánosságra, de ezt mellékesnek ítélte ahhoz képest, hogy végül kénytelen volt beismerni a rendelet létét, Széll Kálmánnak pedig, korábbi antiklerikális megnyilvánulásai ellenére, be kellett jelentkeznie a „felekezeti” ünnepre.⁶¹ A lap lesújtó kritikát fogalmazott meg: „Férfiasan megállni valami mellett s úgy bukni el, tisztos dolog, de belefulladni egy térdig érő vízbe, ahol a kimenekülésnek egyetlen akadály a illetőnek eszeveszett kapálódzása, ez csúnya dolog s még csak nem is szárnalmas.”⁶²

Az *Egyetértés* szerint a nyilvánosságra hozott, június 19-én kelt rendelet szövege is bizonyítja: Budapesten nem tudtak előre a főhercegről, különben nem minősíthették volna „szorosan vett felekezeti ünnepnek” a jubileumot. Magyarország azonban – a kommentár szerint – szerencsére még nem „hülyék intézete”, nem veszi be a hivatalos hazugságokat.⁶³ Hasonlóan érvelt az *Alkotmány* is, amely szerint, bár az „apokif” és a hivatalosan elismert szöveg nem teljesen egyezik meg egymással, a mögöttük álló alapelv ugyanaz.⁶⁴

A kormány számára tehát a helyzet a rendelet nyilvánosságra hozásával sem javult sokat, sőt, még súlyosbodott is. Ennek hátterében az állt, hogy Széll Kálmán július 22-én felkereste a primást, és a főherceg fogadásáról részletes megállapodást kötött vele. Ennek részeként a kormány államsegélyt adott az esztergomi utak karbantartására, valamint elrendelte az esztergomi híd fellobogózását.⁶⁵

Es szükséges lehetett az egyházzal való együttműködés szempontjából, ugyanakkor a nyilvánosság előtt még tovább fokozta a kormányzat hitelvesztését. Az *Alkotmány* szerint a legújabb rendelkezés teljes önellentmondást jelent, és valószínűtlenné teszi, hogy Széll lépései mögött elvi megfontolások állhatnak.⁶⁶ Az *Egyetértés* *A kormány önmaga ellen* című cikkében azzal élcelődött, hogy Esztergom nagy bajba kerül, ha mindkét rendeletet végre akarja hajtani, és kénytelen lesz városi vagy pápai zászlókkal feldíszíteni a Duna-hidat, ha már a nemzeti zászlókat nem szabad kitennie.⁶⁷

Az eseménysorozat kormánypárti szempontú racionalizálására a *Magyar Nemzet* publicistája tett kísérletet. Közkeletű taktikát alkalmazva az eredeti normaszegést azzal indokolta, hogy az valamilyen „magasabb eszme” érdekében történt.⁶⁸ Antiklerikális alapállítása szerint a Néppárt célja a katolicizmus államvallássá emelése, ami joggal nyugtalanítja a többi felekezetet. A jubileum ennek a demonstrálását szolgálta volna. A kormány ezért bölcs előrelátással elejét vette a felekezeti viszálynak. Ha ugyanis engedélyezte volna a nemzeti lobogók kitűzé-

⁶¹ *Egyetértés*, 1900. július 21., 1.

⁶² *Egyetértés*, 1900. július 19., 2.

⁶³ *Egyetértés*, 1900. július 22., 1.

⁶⁴ *Alkotmány*, 1900. július 21., 3.

⁶⁵ *Esztergom*, 1900. július 29., 3.

⁶⁶ *Alkotmány*, 1900. július 25., 2.

⁶⁷ *Egyetértés*, 1900. július 24., 1.

⁶⁸ THOMPSON John B. 2000, i. m. (1. jegyzet) 23.

sét, akkor a Néppárt ezt agitációra használja fel, azt mondván, hogy a katolicizmus hivatalosan elismert államvallás. A cikk ezen a ponton ellentmondásba került a kormány legutolsó intézkedéseivel, ezért a szerző a koherenciazavar feloldására kijelentette, a miniszterelnök a társadalom keresztény érzelmeire tekintettel lesz ott az ünnepen. Az utcák feldíszítése pedig helyénvaló ott, ahol a király képviselője és a kormányfő megjelenik, a tiltás erre az esetre eleve nem vonatkozhat.⁶⁹

Néhány nap elmúltával a lap már arról igyekezett meggyőzni olvasóit, hogy a miniszterelnök és a primás kezdettől teljes összhangban cselekedtek. A problémát csupán az okozta, hogy kormány közigazgatási úton nem rendelhet el országos ünnepet, ezért a püspöki karnak kellett volna előzetesen javasolnia az országgyűlésnek a jubileum törvénybe iktatását. A belügyminisztérium pedig állítólag csupán egy főispán érdeklődése nyomán, a törvények szellemét követve adta ki rendeletét.⁷⁰

„Tanú a kínzókamrában”. A Magyarság és a hatalom viszonya

A botrány ezzel lényegében lecsengett, azonban sajátos utójáték is színesítette, amely szerény sajtóvisszhangot kapott. Ebben szerepet játszott, hogy a közvélemény érdeklődését egy újabb, nagyobb horderejű eset keltette fel: az olasz királyt meggyilkolta egy anarchista, a sajtó hasábjait ennek az ügynek a részletei töltötték ki. A nagyobb botrány tehát – mint ahogyan sokszor előfordult⁷¹ – felfalta a kisebbet. Ugyanakkor az újabb eset szerény tálalásában az is közrejátszhatott, hogy a kormány új eszközöket vetett be a küzdelemben.

Az eset megértéséhez néhány napot vissza kell ugranunk az időben. Július 16-án Széll Ignác magánlevelet írt a *Magyarság* főszerkesztőjének. Ebben sajnálkozott azért, mert a szerkesztőség nem adta ki az adatokat az ügy felderítéséhez, így egyes napilapok „még ma is különböző, a valósággal meg nem egyező tartalmú commentárokat” közöltek. Az államtitkár felkérte Bartókot, nevezze meg az első, július 11-ei kiszivárogtatás szerzőjét.⁷² Válaszként a főszerkesztő – bizalmasan – közölte, hogy a cikket Pápay Lajos nevű munkatársa írta. Az államtitkár ezután őt is megkereste, az újságíró azonban nem volt hajlandó kiadni forrását. A három személy közti levélváltást a *Magyar Nemzet* nyilvánosságra hozta, és bejelentette, hogy a kormány közokirat-hamisítás miatt az ügyészséghez fordul. A lap a forrás kiadásának megtagadásában annak bizonyítékát vélte felfedezni, a közölt hamisítvány „célja csak az lehetett, hogy a miniszterelnök iránt táplált bizalmat megrendítsék.”⁷³

⁶⁹ *Magyar Nemzet*, 1900. július 21., 1–2.

⁷⁰ *Magyar Nemzet*, 1900. július 26., 1–2.

⁷¹ CIEGER András, *A vizsgálóbizottság és a nyilvánosság, Egy politikai botrány a századfordulós Magyarországon*, http://www.mediakutato.hu/cikk/2005_02_nyar/08_vizsgalobizottsag

⁷² MNL OL K 148 1901-VII-923. Széll Ignác Bartók Lajosnak 1900. július 16.

⁷³ *Magyar Nemzet*, 1900. július 22., 2.

A *Magyar Nemzet* eljárása magasabb szándékokon alapult. A miniszterelnök ugyanis két nappal korábban feljegyzést készített a követendő stratégiáról, amely Széll Ignác, Bartók és Pápay levelének nyilvánosságra hozatalára is utasítást adott.⁷⁴

Erre válaszként a *Magyarság* részéről Fényes László beszámolt a kiszivárogtatás körülményeiről. Pápay Lajos eszerint július 9-én közölte vele, hogy hozzá tud jutni a rendelethez. Fényes megkérte, nézze meg a szöveget, és hozza el a szerkesztőségbe – ám állítólag azt is hozzátette, ezt csak akkor tegye, ha ezzel nem követ el törvénysértést. Fényes ezután, lelkiismeretének megnyugtatóására, két közigazgatási hivatalban is érdeklődött arról, hogy kaptak-e hasonló utasítást. A válasz mindkét esetben igen volt. Ezzel a rendelet létét bizonyítottnak találta.⁷⁵ A szerkesztő ezen a ponton válaszüthöz érkezett, hiszen a leírtakból az következett, hogy Széll Ignác nyilatkozata nem lehet helytálló. Ezt azzal oldotta meg, hogy kijelentette: nem kételkedik az államtitkár szavaiban, „azon reményben, hogy ama cáfoló nyilatkozatot ő nemcsak mint politikus, de mint magánember, mint férfi is tette” – az udvarias frázisokba tehát valójában vaskos sértést csomagolt. Ezután arról írt, hogy két egyenlő súlyú állítás áll egymással szemben, és ezek megítélését az olvasókra bízta. Kijelentette: forrását nem adhatja ki, hiszen ezt az elemi tisztesség sem engedi. „Elöttem munkatársam szavának ugyanolyan súlya van, mint az államtitkár úr állításának. A pártatlan közvélemény a tényállítás előadásából – meg vagyok róla győződve – hasonló eredményre jut”⁷⁶ – írta.

A felelős szerkesztő tehát az ügy konkrét körülményeivel foglalkozott, és a lap addigi magatartásához hűen, a kormánnyal szembeni konfrontációt erősítette. Bartók Lajos főszerkesztő viszont jóval békülékenyebb hűrokat pengetett. (Ebben az is közrejátszhatott, hogy a Széll Ignácnak szóló magánlevelében azt írta, az államtitkár tagadó nyilatkozata után nem kíván állást foglalni az „apokrif rendelet” hitelessége mellett.)⁷⁷ Bartók cikke szerint lapja rokonszenvezik Széll Kálmán új politikai stílusával, a parlamenti morál helyreállításával és a tiszta választások lehetőségével. A kiszivárogtatást hazafias szempontokkal indokolta. Úgy vélte, a Katolikus Néppárt nagyobb eséllyel profitálhat az ünnepből, ha a kormány félrevonul, és a rendelet közlésével a lap tulajdonképpen ezt akarta megakadályozni.⁷⁸

Közben megkezdődött a hivatalos vizsgálat. Július 27-én Pápay Lajos idézést kapott, aminek eleget is tett, ám, arra hivatkozva, hogy a szöveget egy rokonától kapta meg, nem tett vallomást. Ehhez joga volt, hiszen rokonára nem volt köteles terhelő adatokat szolgáltatni. Az ügy ezután váratlan fordulatot vett, a vizsgálóbíró ugyanis a vallomás megtagadása miatt először négyszáz korona pénzbírságra ítélte. Pápay erre kijelentette, hogy állítását esküvel is hajlandó megerősíteni. A vizsgálóbíró azonban nem fogadta el álláspontját, és nyolcszáz koronára, illet-

⁷⁴ MNL OL K 148 1901-VII-923. Széll Kálmán feljegyezése 1900. július 20.

⁷⁵ FÉNYES László, *Nyilatkozat = Magyarság*, 1900. július 22., 2–3.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ *Magyar Nemzet*, 1900. július 22., 2.

⁷⁸ BARTÓK Lajos, *Felekezeti vagy állami ünnep = Magyarság*, 1900. július 22., 1–2.

ve behajthatatlanság miatt hat hónap fogházra ítélte.⁷⁹ Erre az 1896-os büntetőeljárási törvény adott módot, amely bevezette a vallomástételt makacsul megtagadó tanú elzárásának lehetőségét. Az esetnek külön érdekességet adott, hogy egyes kortársak szerint Pápay volt az első, akin kipróbálták ezt a rendelkezést.⁸⁰

A vizsgálóbíró eljárása mögött az újságírók egy része politikai motivációkat sejtett. A *Magyar Szó* szerint Széll Kálmán úgy érezhette, a kiszivárogtatási ügy miatt köznevetség tárgya lett, ami politikai értelemben öl. A kormányfő ezért bűnbakot keresett, hogy a nevetést megdöbbenéssé változtassa át. A *Magyar Szó* publicistája helyeselte Pápay magatartását, mert a forrás védelme „neki kötelessége, úgylis, mint hírlapírónak, úgylis, mint becsületes embernek. De egyúttal joga is a bűnvádi eljárás⁸¹ 108.§-a értelmében, mivel forrásának megnevezésével oly kötelességmulasztást követ el, tudniillik az adott szó megszegését, melyből reá nézve feltétlenül nagy erkölcsi kár háramlik.”

A lap megszólaltatta a kérdéses törvény megalkotásában szerepet játszó Mandel Pál szabadelvű képviselőt, aki jogosnak találta, ha megtagadja a vallomást egy újságíró, akit ígérete vagy az újságírói tisztesség hallgatásra kényszerít.⁸² A *Magyar Szó* szerint Pápay letartóztatása súlyos visszaélés volt: „jogtiprás az, ha ez immunitást a tanúzási kötelezettség ürügye alatt, bosszúból, alattomosan megsértik. Ezért Széll Kálmán elégtétellel tartozik nem csak a kis riporternak, hanem az egész magyar sajtónak.”⁸³

A sejtetések megalapozottak voltak. Az igazságügy-miniszter jelentése szerint az ügyészség vezetőjét arra utasították, hogy Pápayt kihallgatva, az 1896. évi XXXIII. törvénycikk 195.§-a alapján derítsék fel a közokirat-hamisítás tettesét.⁸⁴ Ez a paragrafus azonban nem a szóban forgó bűncselekményről, hanem a vallomást törvényes ok nélkül megtagadó tanú elzárásának lehetőségéről szól!⁸⁵ A jogszabályi hely megnevezése a minisztériumi leiratban tehát kódolt, de egyértelmű utasítás volt az újságíró lakat alá helyezésére.

A *Magyar Szó* álláspontja Pápay letartóztatásának napjaiban nem volt túl általános a sajtóban. Érdekes módon még a leginkább érintett *Magyarság* is visszafogottan kezelte a témát. Igen feltűnő, hogy az ügy nem került címlapra, csupán a lap végén, a bírósági rovatban számoltak be kollégájukról.⁸⁶ A *Magyar Szóban* publikáló ügyvéd pedig érezhető megdöbbenéssel rögzítette a tény: nincs hír ar-

⁷⁹ *Magyar Szó*, 1900. augusztus 2., 5.

⁸⁰ OLÁH Dezső, *Tanú a kínzókamrában* = *Magyar Szó*, 1900. augusztus 2. 3.

⁸¹ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnügyi perrendtartásról.

⁸² *Magyar Szó*, 1900. augusztus 3., 2.

⁸³ *Magyar Szó*, 1900. július 31., 10–11.

⁸⁴ MNL OL K 148.1901-VII-923. Az igazságügyi miniszter Széllnek 1900. július 28.

⁸⁵ Eszerint: „Ha a kellőleg megidézett tanú megjelent ugyan, de vallomástételt vagy az eskü letételét, illetőleg az eskü megerősítését a következményekre való figyelmeztetés dacára, törvényes ok nélkül megtagadta: az okozott költség megfizetésére kötelezendő és ezer koronáig terjedhető, elzárásra átváltoztatható pénzbüntetéssel büntetendő.” 1896. évi XXXIII. törvénycikk, 195. §.

⁸⁶ *Magyarság*, 1900. július 29. 6. Munkatársai csak azután alkalmaztak határozottabb hangvételt, hogy Pápay kiszabadult: az eljárás szerintük „beleillik olyan igazságszolgáltatás keretébe,

ról, hogy az egyébként apró-cseprő ügyekben mindig aktív újságíró-egyesületek Pápay segítségére sietnének.⁸⁷

A hosszú elzárással szembenézõ, elszigetelt újságíró néhány nap múlva úgy döntött, hogy vallomást tesz. Ennek ellenére a vizsgálóbíró, arra hivatkozva, hogy állításai ellentmondásban álltak más tanúk vallomásával, továbbra is fogóságban tartotta,⁸⁸ amihez a törvény alapján nem lett volna joga.⁸⁹ Pápay csak azt követõen szabadult ki, hogy nyilatkozatot tett, amelyben kijelentette: Széll Ignác államtitkárt megbízhatónak tartja, ezért nem kizárható, hogy „misztifikáció” áldozata lett, és a kiszivárogtatott rendeletet valójában nem adták ki.⁹⁰ A vizsgálat ezután már nem hozott újabb fordulatot. 1901 márciusában arról tájékoztatták a kormányfõt, hogy a nyomozás eredménytelen maradt.⁹¹

Ilyen elõzményeket követõen zajlott le Esztergomban augusztus 14–15-én a jubileumi ünnep, amelyen mintegy harmincezer fõ vett részt. Frigyes fõherceg mellett jelen volt Széll Kálmán és három minisztere. A díszében a miniszterelnök arról beszélt, hogy Magyarországon felekezeti békére van szükség, és dicsérte Vaszary Kolos hazafias magatartását.⁹²

Széll Kálmán részvétele azonban inkább kármentésnek tûnt – ahogyan egy zsurnaliszta kajánul megjegyezte, a kormányfõ Esztergomban olyan benyomást keltett, mint amikor a kecske nem megy a vásárra, hanem viszik.⁹³ A kormányt támogató újságírók ezért – hogy se a katolikusokat, se a protestánsokat, se az antiklerikálisokat ne idegenítsék el – azt sulykolták: az eredetileg „felekezetinek” tervezett ünnep országos jelentõséget nyert.⁹⁴ Mindez megfelelt Széll elképzeléseinek. Ő ragaszkodott ahhoz, a hivatalos beszámolót egészítsék ki azzal, hogy nem egy katolikus ünneprõl, hanem a kereszténység felvételének és „a magyar királyság megalapításának” évfordulójáról emlékeztek meg.⁹⁵

Az ünnepély után a *Magyarság* meglepõ fordulattal olyan cikkeket közölt, amelyek nem álltak távol az események hivatalos megítélésétõl. A lap dicsérte a kezdeti merev álláspontját feladó kormányt,⁹⁶ és méltatta a miniszterelnököt, mert elment az ünnepre, és mert kieszközölte a király képviselétét⁹⁷ – noha a szerkesztõségben tudniuk kellett arról, hogy ez utóbbi állítás nem felel meg a valóságnak.

amely fél a nyilvánosságtól, de nem illik oda, ahol a modern jelszavakat szeretik hangoztatni.” *Magyarság*, 1900. augusztus 4., 6.

⁸⁷ OLÁH Dezsõ 1900, i. m. (80. jegyzet) 3.

⁸⁸ *Magyar Szó*, 1900. augusztus 2., 5.

⁸⁹ „A fogvatartás azonnal megszüntetendõ, amint a tanú vallomást tett.” 1896. évi XXXIII. törvénycikk, 195. §.

⁹⁰ *Magyarság*, 1900. augusztus 2., 6.

⁹¹ MNL OL K 148 1901-VII-923. Az igazságügyi államtitkár Széllnek 1901. március 26.

⁹² *Religio*, 1900. augusztus 18., 108.

⁹³ *Magyar Állam*, 1900. augusztus 22., 1.

⁹⁴ *Magyar Nemzet*, 1900. augusztus 16., 1.

⁹⁵ MNL OL K 26 1900-XXXI-2615. Feljegyzés Rátót, 1900. augusztus 8.

⁹⁶ *Magyarság*, 1900. augusztus 14., 2.

⁹⁷ *Magyarság*, 1900. augusztus 17., 1.

Elképzelhető, hogy a látványos változás hátterében anyagi megfontolások is álltak. A *Magyarság* a botrány kirobbantásával nagy szolgálatot tett a politikai katolicizmusnak, a kiszivárogtatás hatására ugyanis sok közönyös katolikus kezdett el érdeklődni a jubileum és a nagygyűlés iránt.⁹⁸ Ez viszont nem volt elegendő a hierarchia jóindulatának megszerzéséhez: nincs nyoma annak, hogy a Werbőczy Rt. szentképgyártó vállalkozása egyházi támogatást kapott volna.⁹⁹ A cég ezután az államtól próbált meg segítséget kérni. A Werbőczy Rt. 1900 végén Széll Kálmánhoz fordult, hangsúlyozva: a lap „politikai irányában azon régi zászlót követi, mely a múltban mindig a nemzet legjobbjait vezette, és amelyet a jelenben Nagyméltóságod erős keze tart. Minden törekvése e lapnak, hogy kitűzött irányát betartsa, és a Nagyméltóságod bölcs politikáját kövesse mindenkoron.”

Ezért pénzügyi támogatást kért, hogy a lap a közelgő választásokon „hivatásának megfelelhessen”.¹⁰⁰ A kormányfő azonban nem kívánt gesztust tenni annak a lapnak, amely olyan sok borsot tört az orra alá, és a kérelmet egyszerűen ad acta tették.¹⁰¹

A tanulságok

A rendelkezésre álló források alapján az a kérdés sajnos nem dönthető el, hogy a rendelet a lap által július 11-én közölt formájában létezett-e (ahogyan a *Magyarság* eredetileg állította), vagy az újságírók valóban manipuláció áldozatává váltak (amint azt a kormány sugallta), esetleg a szerkesztőség tagjai maguk fabrikálták a szöveget, talán azért, hogy szívességet tegyenek a politikai katolicizmus képviselőinek, vagy esetleg Bánffy Dezsőnek, Széll ellenlábasának. A rendelet eredetijét nem sikerült fellelni, ám a tisztánlátást nehezíti, hogy a belügyminisztérium vonatkozó iratai közül néhány, állítólag másodlagos jelentőségű darabot Széll Ignác már a botrány napjaiban magához vett.¹⁰² Széll Kálmán lemondása után magával vitte miniszterelnöki iratait, és bár családja később a levéltárnak adományozta hagyatékát, ez 1956-ban megsemmisült.¹⁰³ Az ügy lényegét azonban ez a kérdés alig érinti, hiszen az „apokrif” rendelet és a „valódi”, július 20-án hivatalosan is nyilvánosságra hozott rendelkezés szellemisége azonos, és az előbbi szöveg csak a tisztviselők ünnepségeken való részvételének tilalmával

⁹⁸ *Magyar Állam*, 1900. július 21., 1.

⁹⁹ EPL Cat. 44. 3252-1900. Teleki Géza Boltizár József püspöknek, 1900. július. A kérvény ad acta került.

¹⁰⁰ MNL OL K 26 1900-III-4065. Concha Károly, a Werbőczy Rt. vezérigazgatója Széll Kálmának, 1900. december 13.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² MNL OL K 148 1901-VII-923. Széll Ignác Sélley Sándor tanácsosnak, 1900. július 18. Lapszéli ceruzás feljegyzés.

¹⁰³ PÖLÖSKEI Ferenc, *A magyar parlamentarizmus a századfordulón*, Budapest, 2001, 100.

tartalmazott többet a kormány által beismert változatnál. Arra mindenesetre ismerünk példát, amikor egy főispán külön engedélyt kért rá, hogy a tisztviselői karral együtt megjelenhessen egy jubileumi szentmisén¹⁰⁴ – ez a fajta magatartás tehát nem számíthatott rokonszenvre a kormány részéről.

A botrányok kirobbanását mindig valamilyen normaszegés váltja ki, amelyet a közösség szégyenletesnek tart. A 19. század végén azonban az értékek rendszerre polarizálódáson ment keresztül, egyes értékek általános elfogadottsága meggyengült. A botrányok ezért sokszor nem is magáról a normaszegésről, hanem az adott norma érvényességéről szólnak elsősorban.¹⁰⁵ A konkrét esetben Széll Kálmán rendeletével (vagy rendeleteivel) a vallás közéleti szerepének érvényességét, a katolicizmus – a valóságban már nem létező, de a szokásjogban még érzékelhető – államegyházi státusát kérdőjelezte meg. Ugyanakkor maga is tisztában volt azzal, hogy felfogását a társadalom számottevő része nem támogatja, hiszen az utasítást szigorúan bizalmas formában adta ki. Ezzel azonban könnyű célponttá tette magát az éppen csak megszületőben lévő hazai „oknyomozó” hírlapírás számára. A 19. század végén, az újságírás hivatássá válását követően ugyanis egyre több zszurnaliszta tartotta elsődleges feladatának, hogy leleplezze a hatalom titkos manővereit.¹⁰⁶

Gyakran megfigyelhető, hogy a botrány érintettjei tagadják a vádat, mivel ezzel vélik megőrizhetőnek hírnevüket. Ez veszélyes stratégia, mert „másodlagos normaszegésekhez” vezethet: az ügy eltussolása érdekében az érintettek olyan szabálytalanságokhoz folyamodnak, amelyek újabb botrányokat keltenek.¹⁰⁷ A konkrét esetben Pápay Lajos letartóztatása jelentett ilyen normaszegést, amely azonban nem váltott ki élénk figyelmet: az újabb botrány elmaradt. Ebben az ügy kifáradása mellett az is szerepet játszhatott, hogy az újságírói önszerveződés, amely a szakmai szolidaritás megteremtése révén az újságírók érdekeinek jelentős közéleti súlyt adhatott volna, ekkoriban még gyermekcipőben járt Magyarországon.¹⁰⁸ Sőt még a *Magyarság* szerkesztőségében sem volt teljes az összhang. Az idősebb generációhoz tartozó Bartók Lajos az államtitkári cáfolatok hatására hajlandó volt visszakozni, Fényes László viszont továbbra is kitartott álláspontja mellett. Valószínű, hogy az ügy komoly feszültséget generált a munkatársak között, Fényes ugyanis éppen Pápay letartóztatásának napjaiban vált meg a szerkesztéstől.¹⁰⁹ A lap irányítói nem sokkal később már a kormány jóindulatát igyekeztek megszerezni. Fényes László

¹⁰⁴ MNL OL K 148 1901-VII-923. Baranya vármegye főispánja Széllnek, 1900. június 29.

¹⁰⁵ THOMPSON John B. 2000, i. m. (1. jegyzet) 16–19.

¹⁰⁶ THOMPSON John B. 2000, i. m. (1. jegyzet) 58.

¹⁰⁷ THOMPSON John B. 2000, i. m. (1. jegyzet) 22.

¹⁰⁸ BUZINKAY Géza, „A haladás közvitézei.” *A magyar újságírók öntudatra ébredése a 19. sz. végén = Magyar Média*, Sajtótudományi folyóirat, 2000, 1, 28–31.

¹⁰⁹ VOIT Krisztina, *A budapesti sajtó adattára 1873–1950*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2000, 521.

pályafutását viszont a hatalom kétes ügyleteinek és korrupciójának feltárása fémjelzte, aminek következtében többször kellett fogházba vonulnia.¹¹⁰

A kiszivárogtatási botrány kezelése, illetve a *Magyarság*, valamint az ellenzéki *Egyetértés*, a *Magyar Szó* és az Alkotmány együttműködése arra mutat, hogy a *Magyarság* – hasonlóan a korszak legismertebb bulvárlapjához, a (szintén függetlenségi háttérrel rendelkező) *Naphoz* – egyfajta átmeneti laptípus-kategóriát képviselt. A botrány folyamán a *Nap* gyakorlatára emlékeztető módon¹¹¹ a szenzációsajtó eszközeivel élő, álcázott politikai kampánylapként lépett fel, amely – a szokványos bulvártémák helyett – a politikából igyekezett populáris szenzációt csinálni, és ezáltal üzleti haszonra szert tenni. Az akció lezárulta után viszont a tulajdonosoknak nem okozott problémát, hogy a lapjuk által korábban támadott kormánynak ajánlják fel szolgálataikat – egy ilyen kísérlet egy elkötelezett pártlap esetében nehezen lett volna elképzelhető.

Az átmenetiség a hatalom reakciójában is tetten érhető. A dualizmus kormányait a 19. század végéig a sajtópolitika terén a klasszikus liberalizmus jellemezte, amely fő szabályozóként az anyagi támogatást alkalmazta, ugyanakkor kormánypárti lapok fenntartására nem vállalkozott, és nem kívánt hatalmi eszközökkel beavatkozni a szerkesztőségek működésébe.¹¹² A konkrét esetben azonban Széll Kálmán, aki szokásához híven¹¹³ ezúttal is jelentős szerepet játszott az események irányításában, tovább ment ennél, és még az ügyészség jogilag aggályos lépésekre való utasításától sem riadt vissza. Ez megerősíteni látszik azt a kortársi benyomást, amely szerint Széll kora politikusainál nagyobb figyelmet szentelt a kedvező imázs kialakításának. Kormányzásának meghatározó tapasztalata a közvélemény megelőlegezett bizalma volt, ebből pedig „nem akart kockáztatni semmit, és mindenáron első sikere talapzatán akart maradni”.¹¹⁴ Széll tehát tudatában volt a tömegsajtó szerepének, a kiszivárogtatás pedig illeszkedett abba a folyamatba, amelynek során a magyar közélet valamennyi szereplője felismerte: a sajtó átalakulása új közéleti viszonyokat teremt, amelyhez a politika szférájának is alkalmazkodnia kell.

¹¹⁰ LENGYEL Géza, *Magyar újságírómágnások*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963, 85. (Irodalomtörténeti Füzetek, 41)

¹¹¹ BUZINKAY Géza 2008, i. m. (2. jegyzet) 108.

¹¹² BUZINKAY Géza 2008, i. m., (2. jegyzet) 116.

¹¹³ Széll általában „valósággal gyámkodása alá vette az összes ügyeket és befolyást szeretett gyakorolni mindenre, ami történik”. GRATZ Gusztáv 1934, i. m. (11. jegyzet) 396.

¹¹⁴ HORÁNSZKY Lajos 1994, i. m. (9. jegyzet) 373.

KLESTENITZ, TIBOR

‘La chaleur d’été n’a jamais produit un semblable scandale’

Une affaire d’ébruitement en 1900

En juillet 1900, un nouveau quotidien, intitulé *Magyarság* (*Nation hongroise*) voit le jour à Budapest. Parmi les événements de l’été, l’un des plus importants concerne le jubilé du neuvième centenaire du christianisme en Hongrie, jubilé que l’Église catholique se prépare à fêter avec splendeur. La rédaction de *Magyarság* publie, quinze jours après l’ouverture du jubilé, la nouvelle sensationnelle d’une instruction confidentielle du ministère de l’Intérieur, qui interdirait aux employés de l’administration publique de participer aux solennités, de même que le pavoisement des édifices publics. Le démenti du Gouvernement ne se fait pas attendre, mais un nouvel événement rend bientôt intenable la position officielle. Une long scandale, aux péripéties inattendues, se développe en effet: la presse catholique et la presse de l’opposition en profitent largement dans leurs critiques du Gouvernement libéral.

L’étude montre, à travers la présentation de ce cas complexe, comment la presse de l’époque traite d’une rumeur, comment on s’en rapporte en définitive aux exigences du Gouvernement, quels sont les modèles d’attitude adaptés pour résoudre les situations de conflit, comment les journaux abordent les demandes de rectification, de quelle manière on assure la défense des informateurs.

À l’époque de la double monarchie et jusqu’à la fin du XIXe siècle, la politique des Gouvernements dans le domaine de la presse périodique est généralement caractérisée par le libéralisme classique: le soutien financier est le moyen principal d’intervention, on ne souhaite pas influencer directement l’activité des journaux. Dans le cas qui nous intéresse, le premier ministre Kálmán Széll a pourtant très largement dépassé ces limites. Le Gouvernement, outre ses moyens informels de pression, n’a pas hésité à transmettre des instructions au parquet au sujet de démarches juridiquement contestables.

Keywords: political scandal, rumour, information leakage, being Hungarian